

САМООЦІНКА ЯК КОМПОНЕНТ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВНЗ

У другій половині ХХ ст. відбулася гуманістична переорієнтація суспільної свідомості і педагогічної думки. Критика авторитаризму та стандартизації у вихованні й освіті стимулювали філософську думку, висунувши гуманістичні орієнтири світобачення на перший план. У межах цього напрямку людина розглядається як неповторна унікальна цінність, якій притаманний певний рівень свободи від зовнішньої детермінації, що зумовлює можливість її самоствердження. Різні аспекти такого підходу наявні в низці концептуальних педагогічних течій – педоцентризмі, системі вільного виховання, моделях природовідповідності, позитивного екзистенціалізму тощо.

Дослідження з проблем самооцінки особистості не здобули широкого практичного впровадження, тому що до другої половини ХХ ст. гуманістичний напрям не був головним чинником суспільної свідомості. Багато цікавих ідей, пов'язаних із практичним розв'язанням проблеми самоствердження особистості, висловлював свого часу видатний американський філософ і педагог Дж. Дьюї [6]. На думку вченого, молода людина – активний суб'єкт навчально-виховного процесу, що зумовлено її потребою в пізнанні світу.

Цих потреб чотири: соціальна, конструювання, художнього вираження, дослідницька. Тому провідна роль педагога полягає у створенні умов для задоволення цих потреб. До таких умов Дж. Дьюї зараховує:

- 1) здійснення навчання на активній основі шляхом створення особливого виду мотивації – проблемної;
- 2) навчання через дію, тобто через самостійну, практичну діяльність у різних сферах пізнання. Головним позитивним положенням педагогіки Дж. Дьюї є свобода самовияву людини, пізнання світу через практичний досвід, розвиток її самостійного та аналітичного мислення.

Гуманістична зарубіжна педагогіка презентувала деякі авторські педагогічні системи, у яких особистості належить провідна роль. Це перш за все школи Г. Штайнера, С. Френе, у яких свободі, розвитку ціннісно-сміслової сфери, унікальних особистісних рис, здатності до самоактуалізації надавалося першочергове значення. Проблема самоствердження ці вчені пов'язували ще зі специфікою організаційної та управлінської діяльності, які уможливлювали самостійні навчальні заняття, творчий розвиток. Педагоги-гуманісти наполягали на принципах гармонії, природовідповідності, особистісного підходу до навчально-виховного процесу.

Отже, в освітньому процесі, згідно з ідеями педагогів-гуманістів, повинно відбуватися своєрідне зняття об'єктивного значення навчального матеріалу та виявлення в ньому суб'єктивного сенсу особисто стверджувальних цінностей. Внутрішньо підібрана та прийнята система цінностей покликана гармонізувати взаємовідносини між молодою людиною та найближчим довкіллям і допомогти їй у самоствердженні. Провідну роль у цьому процесі вчені надають розвитку здібностей переважно шляхом саморозкриття свого статусу в колективі. У підходах до цієї проблеми вони ставлять питання про зміну стилю спілкування пе-

дагога та студента, про педагогічне керівництво комунікативною взаємодією, що є однією з найважливіших умов процесу формування адекватної самооцінки молоді.

Метою статті є аналіз процесу самоствердження студента ВНЗ.

Для самоствердження особистості необхідні певні умови. Наприклад, психологічна ситуація, що налаштовує студентів на вільне висловлення своїх поглядів, думок, ідей та пропозицій, виникає тоді, коли викладач дотримується демократичного, а не авторитарного стилю взаємодії, виявляє безумовно позитивне ставлення до них, уміє вислухати, створює позитивний психоемоційний клімат. Цього може досягти, на думку К. Роджерса, тільки педагог з особливими особистісними рисами, до яких він зараховує істинність (аутентичність), щире ставлення до людей, доброту, захоплення, співпереживання [5].

У такому випадку навчання стає життям, а студент – особистістю, котра навчається і змінюється. Г. Вайнштейн також пропонує уникати тенденцій, які створюють несприятливий психологічний клімат. Передусім це стосується системи оцінок і конкуренції. На противагу конкуренції, він пропонує ввести принцип співробітництва студентів, котрий передбачає розвиток співчуття, вміння спілкуватися і працювати разом. У розвитку комунікативності гуманістична педагогіка вбачає ефективний засіб їх самоствердження особистості та формування адекватної самооцінки саме у ситуаціях спілкування, взаємодії [6].

Очевидно, що в гуманістичних педагогічних концепціях самооцінці студентів належить провідна роль, оскільки панує ідея незмінної позитивної екзистенції особистості людини, яка схильна до самовиявлення і самоактуалізації, а тому цілі, зміст, стиль спілкування і соціальної взаємодії учасників навчального процесу підпорядковуються головному – її високій самооцінці та самоствердженню.

Послідовники гуманістичної психології не тільки проголошували навчально-виховний процес сферою формування позитивної самооцінки людини, а і спробували з цією метою фундаментально вдосконалити традиційну навчальну практику [6].

Так, американський учений Ж. Гудлед наполягав на тому, що мета освіти – виховати гуманних, людських істот, а не автомати чи інтелектуалів; тобто готувати людей, котрі можуть думати, відчувати, жити і діяти, котрі здатні любити, глибоко співчувати, поширювати на світ своє внутрішнє Я і продовжувати процес самоосвіти.

Різноманітні аспекти проблеми самоствердження та формування самооцінки студентів ставилися й успішно вирішувалися в кількох відомих вітчизняних психолого-педагогічних концепціях. Це стосується передусім теоретичних пошуків учених, які здійснювалися з позицій діяльнісного, культурно-історичного і суто психолого-педагогічного підходів [11].

Так, відомий психолог І.Д. Бех вважає, що почуття успіху має вирішальне значення у психічному розвитку індивіда, оскільки воно безпосередньо пов'язане з його природною активністю як основою породження всіх майбутніх видів діяльності і подальшого самоствердження особистості [3]. Саме почуття успіху визначає мотиваційну систему як його рушійну силу, бере участь у формуванні особистості загалом. Видатний український психолог Г.С. Костюк, котрий створив оригінальну теорію особистості [7], зазначав, що психічні властивості людини виробляються в діяльності, зазнають у ній різних змін і стають структурами особистості. До основних таких структур учений зараховує:

1) підсистему спрямованості: ставлення особистості до навколишнього світу, за яким стоять її потреби та інтереси, ціннісні орієнтації, цілі й установки, моральні та інші почуття;

2) підсистему освіченості (набуті особистістю знання);

3) свідомість і самосвідомість, завдяки яким людина стає особистістю, усвідомлює саму себе;

4) розумові риси, внутрішні можливості здійснювати відокремлення завдань життєдіяльності;

5) характер як індивідуальну своєрідність, котра виявляється у ставленні до суспільства, інших людей, праці, до самої себе [7].

Психологи доводять, що самоствердження – це перш за все поєднання уявлень особистості про власне Я (самоідентичність) і спрямованості на його здійснення, тобто потреби в самототожності, самоцінності, у протиставленні свого Я іншим; потреби у визнанні, самореалізації, статусно-рольовому визначенні, у досягненні результатів діяльності; її потреби у самовияву.

На початку 1990-х рр. А.В. Фурман розробив модульно-розвивальну систему, що зорієнтована на психокультурний розвиток особистості всіх учасників навчально-виховного процесу [6]. Первинно ця інноваційна система спроектована на методологічному підґрунті теоретичних систем розвивального навчання, прогресивних ідей гуманізму та на вивченні досвіду реалізації принципів модальності, ментальності і духовності в організації освітнього процесу.

Для ефективності розробки й упровадження психолого-педагогічних заходів з метою оптимізації навчального процесу необхідно враховувати також особливості самоставлення особистості, механізми формування і захисту самооцінки, взаємозв'язок самооцінки, самоставлення, спрямованості особистості та ціннісних орієнтацій.

Важливим фактором формування самооцінки є соціальне середовище (родина, інститут, численні формальні й неформальні групи, у які включена особистість). Причому цей вплив досить сильний не тільки в період ранньої соціалізації, коли родина є єдиним (або абсолютно домінуючим) соціальним середовищем дитини, а й надалі.

З віком усе більш вагомим у розвитку самооцінки стає значення досвіду соціальної взаємодії з однолітками й у неформальних групах. Однак разом з тим родина як інститут соціалізації особистості продовжує відігравати найважливішу роль також і в пізньому юнацькому віці.

Серед найважливіших утворень у структурі спрямованості особистості, що визначає її ставлення до об'єктів соціального оточення, є ціннісні орієнтації та самооцінка. Вивчення суті й функцій ціннісних орієнтацій вважається частиною значно ширшої проблеми – самооцінювання, що формулюється як “образ Я”. Формування адекватної самооцінки, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей завжди було важливою соціальною проблемою. Самооцінка належить до центральних утворень особистості, її ядра. Самооцінка великою мірою визначає соціальну адаптацію особистості, є регулятором поведінки й діяльності. Хоча, звичайно, варто усвідомлювати, що самооцінка не є чимось даним, споконвічно властивим особистості.

Формування самооцінки відбувається у процесі соціалізації, у ході діяльності й міжособистісної взаємодії. Соціум справляє значний вплив на формування самооцінки особистості.

Ставлення людини до самої себе є найбільш пізнім утворенням у системі ставлення людини до світу. Але, незважаючи на це (а можливо, саме завдяки цьому), у структурі відносин особистості самооцінці належить особливо важливе місце.

У працях цього напрямку вказується, що несприятлива самооцінка (слабка віра в себе, страх зустріти відмову), призводить надалі до порушень поведінки. При цьому виділяють (Х. Ремшмидт) такі впливи несприятливої Я-концепції:

1. Зниження самоповаги й часто як наслідок – соціальна деградація, агресивність і злочинність.

2. Стимуляція конформістських реакцій у важких ситуаціях. Такі молоді люди легко піддаються впливу групи й втягуються у злочинні дії.

3. Глибока зміна сприйняття. Так, молоді люди з негативною самооцінкою усвідомлюють, що не роблять гарних вчинків, тому що вважають себе нездатними на них.

Особливого значення формування самооцінки та ціннісних орієнтацій набуває у процесі виховання майбутніх працівників, особливо тих, котрим доведеться управляти людьми. Особливо важливим є формування в таких фахівців самосвідомості на засадах загальнолюдських цінностей і такий її розвиток, щоб у майбутньому особистість відчула себе самореалізованою.

Зміни соціального устрою в пострадянських суспільствах призвели до значних трансформацій у життєдіяльності соціальних інститутів і суспільних структур. Але, можливо, у ситуації, що склалася, важливим є не тільки аспект змістових змін, що відбуваються у соціумі, а й сам факт зміни старих засад. Такі процеси не проходять безболісно, адже вони зачіпають сутнісні, глибинні струни людської природи.

Розвиток суспільства – не абстрактний хід історії, він передбачає активне залучення кожного індивіда до суспільних процесів. Ця участь базується на суспільних цінностях, що пройшли кризу “сито” власного досвіду індивіда, зумовлюється вихованням людини, її оцінкою того, що відбувається, і в результаті позначається на індивідуальних цінностях. Серед елементів внутрішнього світу особи вони разом із самооцінкою, самостваленням, ціннісними орієнтаціями, а також життєвими настановленнями є найважливішими.

Висновки. Аналізуючи експериментальні дані й теоретичні дослідження у сфері становлення особистості професіонала, можна зробити висновок, що для ефективної роботи важливого значення набуває не тільки відсутність протипоказань до тієї чи іншої роботи, а й наявність у структурі особистості необхідних якостей і, головне, потреб, інтересів, мотивів, цінностей та ідеалів, які сприяють процесу адаптації в новому соціальному середовищі і прискорюють ідентифікацію працівника зі своєю професією. Вплив на особистість соціально-психологічних чинників професійної діяльності є одним із найсуттєвіших, оскільки ці чинники впливають на сутнісні ознаки людини та ключові аспекти її життєдіяльності. Вони не тільки можуть сприяти формуванню специфічного стилю комунікації, а і призводити до викривлення соціальних та особистісних якостей людини. Оскільки вік студентів припадає на один з найскладніших етапів психі-

чного розвитку, коли в особистості інтенсифікуються процеси свідомого управління собою, то актуальним є створення умов для запобігання небажаному розвитку особистості майбутніх фахівців.

Сфера психічних феноменів, пов'язаних з особистісним самоствавленням та самооцінкою, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, вивчена ще недостатньо. Це робить дуже актуальними дослідження, спрямовані на одержання нових обґрунтованих даних, які уточнюють та поглиблюють знання про самооцінку як найважливіше особистісне утворення. Вивчення ціннісних орієнтацій, самооцінки студентів, а також соціально-психологічних факторів, що впливають на їх становлення, відкривають перед вихователями нові шляхи розвитку свідомої молодшої людини, підвищення її активності та успішності в навчанні, реалізації творчого потенціалу.

Література

1. Белобрыкина О.А. Психологические условия и факторы развития самооценки личности : автореф. на соискание науч. степени канд. психол. наук / О.А. Белобрыкина. – М., 2000 – 19 с.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М., 1986. – 358 с.
3. Бех І.Д. Від волі до особистості / І.Д. Бех. – К. : Україна-Віта, 1995. – 202 с.
4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (підготовки вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) : навч.-метод. посібник / А.М. Бойко. – К. : ІЗМН, 1996. – 232 с.
5. Бороздина Л.В. Теоретико-експериментальное изучение самооценки : автореф. на соискание науч. степени докт. психол. наук / Л.В. Бороздина. – М., 2001. – 45 с.
6. Джеймс У. Психология / У. Джемс. – М. : Педагогика, 1991. – 248 с.
7. Добрович А.Б. О психологии и психогигиене общения / А.Б. Добрович. – М., 1987. – 188 с.
8. Матюшкин А.М. Психологическая структура, динамика и развитие познавательной активности / А.М. Матюшкин // Вопр. психол. – 1982. – № 2. – С. 12–18.